

Δρ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β. ΖΟΡΜΠΙΑΣ
ΘΕΟΛΟΓΟΣ - ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΟΣ - ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ: ΣΕΒΑΣΜΟΣ, ΕΥΘΥΝΗ ΚΑΙ ΥΠΕΥΘΥΝΟΤΗΤΑ

Μικρό Προλογικό

Ἡ γνωστή ρήση τοῦ μεγάλου λογοτέχνη τῆς Κρήτης, Νίκου Καζαντζάκη, ὁ ὁποῖος ἔλεγε μέ αὐστηρό τρόπο, «*Ν' ἀγαπᾶς τὴν εὐθύνη νά λές ἐγώ, ἐγώ μονάχος μου θά σώσω τόν κόσμο. Ἄν χαθεῖ, ἐγώ θά φταίω*»¹, δέν δίδει ἀπάντηση μόνο στό ἐρώτημα «ποιός φταίει» γιά τὴν κρίση –στὴν περίπτωσή μας τὴν οἰκολογική– ἀλλὰ καί «γιατί φταίει!» Γιατί, τελικά, κάτι δέν μπορέσαμε νά πράξουμε στίς προηγούμενες γενιές ἢ δέν πράξαμε σωστά ὅ,τι κάναμε, καί, ἐν τέλει, βιώνουμε τό ἀποτέλεσμα ἀτελειῶν τοῦ παρελθόντος, οἱ ὁποῖες ὀδηγοῦν στὴν οἰκολογική παρακμὴ τῆς ἐποχῆς μας².

Μετά τὴ λαίλαπα τῆς φωτιᾶς νά «καταπίνει» ὀλόκληρες περιοχές στὸν Ἑβρο –μέ τὴν ἀνυπολόγιστη περιβαλλοντική καταστροφή τοῦ Ἐθνικοῦ Πάρκου Δαδιᾶς– ἀκολούθησε μία νέα μεγαλύτερη πρωτοφανῆς καταστροφή μέ τίς πλημμύρες σέ ὀλόκληρη τὴ Θεσσαλία (Πήλιο, Λάρισα, Τρίκαλα, Καρδίτσα κ.ἄ.). Οἱ ἄνθρωποι σέ ἀπόγνωση, ἡ φύση «*συστενάζει καί συνωδίνει*» (Ρωμ., 8, 22), γέφυρες κατεστραμμένες, βυθισμένα σπίτια στὴ φωτιά καί στά νερά, καίγεται καί πνίγεται ὁ κόσμος καί παντοῦ ἀκοῦς ἓνα τεράστιο «*ΒΟΗΘΕΙΑ*»³!

¹ Βλ. *Ἀσκητική (Salvatore Deus)*, ἐκδ. Διόπτρα, Ἀθήνα 2023, σ. 32. Βλ. «Ἡ Ἀσκητικὴ ὡς ὀδηγὸς ζωῆς...», *Ἰστότοπος Lavart* (22-09-2023).

² Βλ. Χρῆστος Γιανναρᾶς, *Ἀντιπαλεύοντας στὴν παρακμὴ*, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 2023. Πρβλ. Παναγιώτης Κονδύλης, *Ἡ παρακμὴ τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ*, ἐκδ. Θεμέλιο, Ἀθήνα 1991.

³ «*Κάποιος μέσα μου κιντνεύει, σήκωσε τὰ χέρια του καί μοῦ φωνάζει: Σῶσε με! Κάποιος*

Άπανθρακωμένοι άνθρωποι, καθημερινοί πολίτες πάνω στις στέγες τῶν σπιτιῶν, καταστροφές σέ κατοικίες, κτηνοτροφικές μονάδες καί ἐπιχειρήσεις⁴. Άνοχύρωτες πόλεις, δρόμοι ποτάμια, ἄνθρωποι παρασύρονται ἀπό τούς χείμαρρους. Ἡ φύση πανίσχυρη, ἀπρόβλεπτη, δημιουργική. Δέν μανιάζει πάντως οὔτε καί ἐκδικεῖται. Ἀπλῶς μᾶς προειδοποιεῖ: «[...] Ἀπού τί φύση ἐδόθηκε νά σμίγομεν ὁμάδι κι ὅποιος τήν φύσιν ἀδικᾶ παιδεύεται στόν Ἄδν»⁵.

Τά παραπάνω εἶναι τό ἀποτέλεσμα ἑνός κενοῦ πού προηγήθηκε τά τελευταῖα χρόνια καί δημιούργησε μία κοινωνία σέ παρακμή. Τραύματα καί Ἐγκαύματα! Τραυματισμένοι ἄνθρωποι, τραυματισμένη καί ἡ φύση. Σαρωτική θεομηνία! Ὅμως θεοὶ μνηόντες, θεοὶ ὀργισμένοι, ἄρα καί ἐκδικητές, δέν ὑπάρχουν. Ἴσως νά φταίει ἡ ἀκραία κλιματική ἀλλαγὴ ἢ καλύτερα ἡ κλιματική κρίση, ἴσως ἡ ὑπερθέρμανση τοῦ πλανήτη, παγκόσμιο τό πρόβλημα, πολλά ἴσως, ἴσως... ἡ ἀπανθρωπία μας! Τά ἐγκαύματα ὅμως δύσκολα τά διαχειρίζεσαι! Στὴν κακοκαρία «Daniel» (καί λίγο ἀργότερα τὴν καταγιῖδα «Elias»), ὁ Προφήτης Δανιὴλ μᾶς ὑπενθυμίζει: *«ἠδικήσαμεν, ἠνομήσαμεν καὶ ἀπέστημεν καὶ ἐξεκλίναμεν [...] καὶ οὐκ εἰσπικούσαμεν τῶν δούλων σου τῶν προφητῶν, οἱ ἐλάλουν ἐν τῷ ὀνόματί σου πρὸς τούς βασιλεῖς ἡμῶν καὶ ἄρχοντας ἡμῶν καὶ πατέρας ἡμῶν, καὶ πρὸς πάντα τὸν λαόν τῆς γῆς»* (Δαν. 9, 56). Ὅμως ὅταν τά τραύματα εἶναι μεγάλα, τά ἐγκαύματα στὴν κοινωνία γίνονται βαθύτερα. Ἡ ἐρημοποίηση ἀπειλεῖ ὀλόκληρο τὸν θεσσαλικό κάμπο, παρὰ τίς ὅποιες καταστροφικές πλημμύρες ἔχει ὑποστεί. Τό μέλλον ἀβέβαιο: Μία ἔρημο μέσα στό κέντρο τῆς Ἑλλάδος προβλέπουν οἱ εἰδικοί μετὰ τίς παραπάνω καταστροφές!

Ἡ κλιματική ἀλλαγὴ καί οἱ φυσικές καταστροφές στή γηραιά ἡπειρο, ἀλλά καί οἱ θέσεις ἐργασίας πού θά χαθοῦν μέ τό κλείσιμο τῶν λιγνιτικῶν μονάδων καί τί μετᾶσση στὴν «πράσινη ἀνάπτυξη», δυσχεραίνουν κατὰ πολὺ τὴν κοινωνική συνοχή καί θά πρέπει νά ἀναζητηθοῦν ἄμεσες λύσεις στά Κράτη-μέλη

μέσα μου ἀνεβαίνει, παραπατάει καὶ φωνάζει: Βοήθεια!», *Ἀσκητική*, ὅ.π. σ. 29. Βλ. καί τό σχετικό πρόσφατο βιβλίο τοῦ Νίκ. Καζαντζάκη, *Ἀνήφορος*, ἐκδ. Διόπτρα, Ἀθήνα 2022.

⁴ Ἡ σύγχρονη «Κοινωνιολογία τῶν καταστροφῶν» ἐπιβεβαιώνει τό ποίημα τοῦ Πάμπλο Νερούδα, μέ τὸν τίτλο «Πλημμύρες» (μετάφραση ἀπὸ τὰ ἰσπανικά Ἄννα Βάλβη, Cloe Varela Docampo, ἐκδ. Τολίδη): *«Γιὰ σένα μόνο εἶναι, φτωχέ, ἡ πλημμύρα, γιὰ τὴ γυναῖκα σου καὶ τό σπαρτό σου καὶ τό εργαλεῖο σου [...] μέ τούς νεκρούς σου πού τραβᾶνε γλυκὰ πρὸς τὴ θάλασσα, ἀνάμεσα στὰ φτωχικά τραπέζια καὶ στὰ χαμένα δέντρα πού πᾶνε ἀπὸ τάφο σέ τάφο δείχνοντας τίς ρίζες τους»*. Πρὸβλ. Μανώλης Κοττάκης, «“Υπνωτικό” στους Ἕλληνες καὶ ἡ ζωὴ σπίν... φτίνια», *Ἐφημερίδα ΕΣΤΙΑ*, 23.09.2023.

⁵ Γεώργιος Χορτάτσος, «Πανώρα», Γ', α', στίχ. 125-128. *Βυζαντινὴ καὶ Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη 2*, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 120.

της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁶. Η Ευρώπη κινδυνεύει να ύποσται «καταστροφικές» συνέπειες, εάν δεν λάβει επείγοντα και αποφασιστικά μέτρα για να αντιμετωπίσει τους κινδύνους, προειδοποιεί η πρώτη Έκθεση της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Περιβάλλοντος (ΕΕΑ) για την κλιματική αλλαγή. Η Έκθεση καταγράφει τριάντα έξι συγκεκριμένους κινδύνους, οι οποίοι συνδέονται με το κλίμα στην Ευρώπη και είκοσι ένα εκ των οποίων απαιτούν άμεσες ενέργειες και οκτώ ως «ιδιαίτερα επείγουσες». Όπως ιδιαίτερος τονίζεται ο συνδυασμός καυσώνων, καθώς και η όξινηση (=περιοχές με ύψηλά ποσοστά θεικού και νιτρικού οξέος) και η μείωση του οξυγόνου, αλλά και άλλοι οφειλόμενοι στην ανθρώπινη δραστηριότητα παράγοντες – όπως η μόλυνση, ο εύτροφισμός (= μολυσμένα ύδατα οικοσυστήματα, όπου το οξυγόνο δεν επαρκεί για τα ψάρια) και οι φωτοχημικές αντιδράσεις, που θα επέλθουν στο άμεσο μέλλον.

Περί Κλιματικής αλλαγής ή ήδη Κλιματικής κρίσης⁷;

Συνήθως, όταν αναφερόμαστε στην κλιματική αλλαγή, μιλάμε για το μέλλον και ρωτάμε για τις επιπτώσεις της. Στην πραγματικότητα, όμως, η κλιματική αλλαγή είναι ήδη παρούσα και οι επιπτώσεις της εξαιρετικά σοβαρές. Επιστήμονες μιλούν για κλιματική κρίση, επισημαίνοντας τον αντίκτυπο της πλήρους απορρύθμισης του πλανήτη.

Η χρήση της λέξης «κρίση», αντί για «αλλαγή», φανερώνει ότι η κλιματική πραγματικότητα που βιώνει ο πλανήτης δεν είναι μία φυσιολογική μετάβαση, όπως άλλωστε επιβεβαιώνουν και τα κλιματικά δεδομένα της NASA⁸, αλλά μία βίαιη διαδικασία, λόγω των ανθρωπογενών παρεμβάσεων, η οποία πλέον αποτελεί πραγματική απειλή επιβίωσης της ανθρωπότητας. Τό 2023 αναδείχθηκε και επίσημα η θερμότερη χρονιά που έχει ποτέ καταγραφεί στη Γη^{9,10}! Ανύπαρκτες πλέον και οι τέσσερις εποχές του έτους¹¹! Η σημερινή κατάσταση

⁶ Άννα Διαμαντοπούλου, «Στρατηγική σύνθεσης κοινωνικών συμφερόντων για αποτροπή των εντάσεων», *Χανιώτικα Νέα*, 22 Μαρτίου 2022, σ. 17.

⁷ «The Paris Agreement», adopted by 196 Parties at the UN Climate Change Conference (COP21) in Paris, France, on 12 December 2015 and it entered into force on 4 November 2016: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement>

⁸ NASA, «Global Climate Change, Vital Signs of the Planet», <https://climate.nasa.gov/>

⁹ NASA, «Analysis Confirms 2023 as Warmest Year on Record», January 12th, 2024: <https://www.nasa.gov/news-release/nasa-analysis-confirms-2023-as-warmest-year-on-record/>

¹⁰ «Copernicus: 2023 is the hottest year on record, with global temperatures close to the 1.5°C limit», January 9th, 2024: <https://climate.copernicus.eu/copernicus-2023-hottest-year-record>

¹¹ Τό παρακάτω ποίημα για τις «τέσσερις εποχές» της Θέτιδος Χορτιάτη και της Τασούλας Τσι-

ση του πλανήτη θά ἦταν ἀσφαλῶς διαφορετική ἐάν εἰσακουόταν ἡ φωνή τῆς ἐπιστήμης, ἡ ὁποία ἔκρουε τόν κώδωνα τοῦ κινδύνου γιά τήν ἀπειλή τῆς κλιματικής κρίσης, μέ πρωτοπόρο τόν Νομπελίστα Svante Arrhenius ἀπό τό 1896¹² ἤ, ἔστω, ἐάν λαμβάνονταν μέτρα ἀκόμα καί ἀπό τήν πρώτη κιόλας Ἐκθεση τῆς Διακυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς γιά τήν Κλιματική Ἀλλαγή (IPCC), τό 1990¹³. Ἀλλά καί στήν Ἑλλάδα, πρῖν ἀπό περίπου τριάντα πέντε ἔτη, ἀκαδημαϊκοί δάσκαλοι καί ἐρευνητές, εἶχαν –ἀπό τότε– ἐπιστήσει τήν προσοχή, μέ δημοσιευμένη μελέτη, στίς συνέπειες τῆς ρύπανσης καί στίς δραματικές ἀλλαγές τοῦ κλίματος, ὅπως ὁ πρ. Πρύτανης τοῦ Πολυτεχνείου Κρήτης, Καθηγητής Ἰωάννης Φίλης^{14,15}, ἀναπτύσσοντας, παράλληλα, ἕνα πρακτικό μαθηματικό μοντέλο, τό ὁποῖο μπορεῖ νά χρησιμοποιηθεῖ ἀπό τούς λαμβάνοντες ἀποφάσεις γιά τό μέλλον τοῦ πλανήτη καί νά μποροῦν νά ὑπολογίσουν τόν βαθμό ἀειφορίας μιᾶς χώρας ἢ περιοχῆς καί νά ἐστιαστοῦν στούς παράγοντες ἐκείνους πού τήν ἐπηρεάζουν τά μέγιστα¹⁶.

Ἡ Μεσόγειος, πλέον, εἶναι μία ἀπό τίς πλέον εὐάλωτες περιοχές¹⁷, ἐνῶ οἱ ἐπιπτώσεις στήν Ἑλλάδα εἶναι ἰδιαίτερος ἀνησυχητικές, μέ τά ἀκραία φαινόμενα νά αὐξάνονται καί τίς ἀναλύσεις νά ἀναφέρονται πλέον στό φαινόμενο ὡς κλιματική κατάρρευση σέ παγκόσμιο ἐπίπεδο. Εἶναι σαφές, ὅτι οἱ ἀλλαγές

λιμένη, ἄν καί πολύ περιγραφικό, δέν μπορεῖ νά κατανοηθεῖ ὅταν στίς ἡμέρες μας τά παιδιά, ἰδιαίτερα τῶν ἀστικῶν κοινωπιῶν, δέν ἔχουν τήν κλιματική ἐμπειρία: «*Χελιδονάκια, κόψε μου πού ἔχεις οὐρά ψαλιδί, ἀχτίδες τοῦ ἡλίου γιά κλωστή, νά δέσω παπαροῦνες, κρινάκια, μαγιολούλуда, ἡ Ἄνοιξη γιορτάζει. Στάξεις γλύκα, Καλοκαίρι, σάν τό ὄρμιο τό φρούτο στό ἄν χέρι ἔχεις τόν ἡλιο, σ' ἄλλο ξενοιασιά καί σχόλη. Ρίχνεις κουρτίνα σύννεφο νά μίν τό βλέπει ὁ ἡλιος καί κλαίει τό Φθινόπωρο, πού τοῦ ἔπεναν τά φύλλα. Πέφτουν ἀγγελόπουλα, ἄσπρες νιφάδες χιόνι, ὅπως χορεύουν οἱ ἄγγελοι μαδοῦν ἀπ' τά φτερά τους*».

¹² Svante Arrhenius, «On the Influence of Carbonic Acid in the Air upon the Temperature of the Ground», *Philosophical Magazine and Journal of Science*, Series 5, Volume 41, April 1896, pages 237-276: <https://www.rsc.org/images/Arrhenius1896.tcm18-173546.pdf>

¹³ United Nations, «The Intergovernmental Panel on Climate Change», *Reports 1990-present*: <https://www.ipcc.ch/reports>

¹⁴ Γιάννη Α. Φίλη, *Ἡ Τελευταία Πνοή τοῦ Πλανήτη Γῆ*, Ἐκδόσεις Μπουκουμάνη, 1984.

¹⁵ Y. A. Phillis, «Time limits in the control of pollution systems», *Journal of Theoretical Biology*, Vol. 93, No. 3, 541-546, 1981.

¹⁶ *Sustainability Assessment by Fuzzy Evaluation (SAFE)*: www.sustainability.tuc.gr

¹⁷ Ἡ Πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας Κατερίνα Σακελλαροπούλου, σέ σύντομο δοκίμιό της, μέ τίτλο «*Μία κρίσιμη χρονιά γιά τό περιβάλλον*», καλεῖ τόσο τήν πολιτική ἐξουσία, ὅσο καί τήν κοινωνία τῶν πολιτῶν, ὅπως «οἱ πολιτικές νά γίνουν πύο οἰκοκεντρικές καί νά προσανατολισθοῦν στή θεμελιώδη καί οἰκουμενική ἀρχή τῆς κλιματικῆς δικαιοσύνης, ἡ ὁποία ἐπιδρᾶ ὀρίζοντια στά δικαιώματα καί τίς ὑποχρεώσεις μας καί συμβάλλει στήν καταπολέμηση τῶν ἀνισοτήτων».

πού καταγράφονται, θέτουν έπιτακτικά τόν άνθρωπο άπέναντι στις εϋθύνες του¹⁸.

Οί Έκκλησίες στήν άντιμετώπιση τοϋ οικολογικοϋ προβλήματος

Μποροϋν οί Έκκλησίες νά διαμορφώσουν μιά ύπεϋθυνη συμπεριφορά τοϋ ανθρώπου άπέναντι στοϋ Φυσικό Περιβάλλον; Αυτό άσφαλώς δέν σημαίνει ότι δέν πρέπει νά λάβουν δραστικά μέτρα οί άπανταχοϋ Κυβερνήσεις και οί τοπικοί άρχοντες γιά τίν άντιμετώπιση τοϋ οικολογικοϋ προβλήματος, αλλά ούτε άπό τίν άλλη οί Έκκλησίες μποροϋν νά παραμένουν άδιάφορες, πιστεύοντας ότι ό πλανήτης θά σωθει μέ ένα θαϋμα. Χρειάζεται εϋθύνη και δράση. Οί Έκκλησίες μās ύπενθυμίζουν ότι οί ρίζες τοϋ οικολογικοϋ προβλήματος τελικά βρισκονται σέ χώρους βαθϋτερους άπό τίν πολιτική και τίν οικονομία και τό οικολογικό πρόβλημα είναι και ήθικό πρόβλημα¹⁹!

Είναι πλέον άποδεκτό, άκόμη και στόν χώρο τών ειδικών περιβαλλοντολόγων, ότι ή οικολογική κρίση, πέρα άπό τίς διάφορες, κατά καιρούς έρμηνείες γιά τίς αιτίες, τά άποτελέσματα και τίς προεκτάσεις στις σημερινές κοινωνίες, προβάλλεται και ή ανάγκη μās «ήθικης περιβαλλοντικής πολιτικής», πού θά μπορει νά έχει συλλογικές και άμεσες επιδράσεις στή συμπεριφορά τοϋ ανθρώπου²⁰.

Ποιά είναι, άραγε, ή όρθόδοξη προσέγγιση στοϋ θέμα τής προστασίας τοϋ περιβάλλοντος;

Άνθρωπος και Κτίση δέν διαχωρίζονται άπό τό σχέδιο τής φυσικής δημιουργίας. Η λειτουργική περίοδος τοϋ Τριωδίου μās ύπενθυμίζει τίς θαυμάσιες –όντολογικές– οικολογικές αναφορές. Τήν έβδομάδα τής Τυρινής «*ανάμνησιν ποιούμεθα τής άπό τοϋ Παραδείσου τής τρυφής έξορίας τοϋ Πρωτοπλάστου Άδάμ*», μās λέγει ό Συναξαριστής. Έδω συναντάμε τήν τραγική εξέλιξη μās σειρας γεγονότων όπως: τό προσπατορικό άμάρτημα, ή πτώση και οί καταστροφικές φυσικές έπιπτώσεις γιά τόν άνθρωπο, αλλά και τή δημιουργία.

¹⁸ Α. Καλογεράκης, «*Εστιάζοντας στοϋ Σχέδιο τής Εϋρωπαϊκής Έπιτροπής γιά τίν Ένέργεια*», *επιστημονικό άρθρο δημοσιευμένο στήν ιστοσελίδα τοϋ Ίδρύματος Heinrich Böll*: <https://gr.boell.org/el/2020/11/27/eyropaiki-prasini-symfonia-kai-ellada-estiazontas-sto-shedio-tis-eyropaikis-epitropis>

¹⁹ Βασ. Γιούλτσι, «*Δημιουργία και οικολογικό πρόβλημα στήν Όρθόδοξη Θεολογία*», *Άνθρωπος και Περιβάλλον*, Πάφος 1994, σ. 11-23 και Γεωρ. Μαντζαρίδης, «*Έκκλησία και οικολογική κρίση*», *Άνθρωπος και Περιβάλλον*, όπ. παρ., σ. 51-62.

²⁰ Βλ. περισσότερα Άγνή Βλαβιανού-Άρβανίτη, *Βιοπολιτική, Βιοπεριβάλλον, Βιοπολιτισμός, Διεθνής Οργάνωση Βιοπολιτικής*, Άθήνα 1994, σ. 95.

«Ἐκάθισεν Ἀδάμ, ἀπέναντι τοῦ Παραδείσου, καί τήν ἰδίαν γύμνωσιν θρηνῶν ὠδύρευτο...». Εἶναι ἀπό τίς σπάνιες, τίς μοναδικές, θά λέγαμε, φορές, ὅπου ἀντίθετα μέ τί λειτουργική καί ὄντολογική σημασία τῆς ἴδιας τῆς θρησκείας, ἡ προσευχή τώρα δέν ἀπευθύνεται σ' ἕνα πρόσωπο, ἀλλά στήν ἴδια τί φύσι: «Παράδεισε ἀγιώτατε, ὁ δὲ ἐμέ πεφυτευμένος, καί διά τήν Εὐάν κεκλεισμένος, ἰκέτευε τῷ σέ ποιήσαντι, καμέ πλάσαντι, ὅπως τῶν σῶν ἀνθέων πλησθήσωμαι...» (Ἀπόστιχο Ἑσπερινοῦ Τυρινῆς). Ἐάν καί θά πρέπει νά ἀναζητηθεῖ ἐδῶ ὁ συμβολικός χαρακτήρας τοῦ Σταυροῦ στήν Ὡδή δ' ψάλλουμε: «Λεμμῶν μακάριε, φυτά θεόφντα, Παραδείσου τερπνότης νῦν ἐπ' ἐμέ, δάκρυα σταλάξατε, ἐκ φύλλων ὡσπερ ὀφθαλμῶν, τόν γυμνόν, καί ξένον δόξης Θεοῦ». Ὁ ἄνθρωπος τώρα περιβεβλημένος τούς «δερμάτινους χιτῶνας»²¹ «ἐξεβλήθη τοῦ Παραδείσου τῆς τρυφῆς μή φυλάξας τήν ἐντολήν τοῦ Δεσπότης».

Στόν κόσμον πλέον μόνος «ἐργάζεται τήν γῆν, καί ἰδρωτί πολλῶ ἐσθίειν ἄρτον». Ἀσφαλῶς εἶναι μεγίστης σημασίας ἡ παρατήρηση στό σημεῖο αὐτό τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ: «Μή κάκιζε τήν ὑλν. Οὐ γάρ ἄτιμος. Οὐδέν γάρ ἄτιμον, ὃ παρά τοῦ Θεοῦ γεγέννηται. Μόνον δέ ἄτιμον, τό ἡμέτερον ἔστιν εὖρημα... ἡ ἁμαρτία».

Στόν Ὅρθρο τῆς Τετάρτης τῆς Ε' Ἑβδομάδος ἀκοῦμε ἀκόμη μία φορά τόν Μεγάλο Κανόνα τοῦ ἁγίου Ἀνδρέα τῆς Κρήτης, ἀλλά αὐτή τί φορά ὀλόκληρο. Ἐάν στήν ἀρχή ὁ Κανόνας αὐτός ἦταν ἡ πόρτα πού μᾶς ὀδήγησε στήν μετάνοια, τώρα στό τέλος φαίνεται ὡς ἀνακεφαλαίωση. Ἐνα μεγάλο ποίημα ἀπό εἴκοσι τέσσερις στίχους μᾶς μιλά γιά τήν ἀνθρώπινη ἁμαρτία. Ὁ ἁμαρτωλός ἄνθρωπος δέν μπορεῖ νά καλλιεργήσει τί γῆ. Ἡ Κτίσις δέν μπορεῖ νά ἀντικρύσει τόν Δημιουργό, ὁ Ὅποιος στόν Σταυρό πεθαίνει γιά τόν ἄνθρωπο καί γιά τήν ἴδια: «Ἡ κτίσις συνείχετο, σταυρούμενόν σε βλέπουσα. Ὅρη καί πέτραι, φόβω διερρήγνυντο. Καί ἡ γῆ συνεσείετο, καί ἄδης ἐγυμνοῦτο. Καί συνεσκότασε τό φῶς, ἐν ἡμέρα καθορῶν σε, Ἰησοῦ προσπλωμένον σαρκί» (σ. 312).

Ἀπό τίς παραπάνω σύντομες θεολογικές ἐπισημάνσεις τῶν λειτουργικῶν κεμένων, κατανοοῦμε ὅτι τό οἰκολογικό πρόβλημα περνᾷ ἀπό τό ἄτομο στό διακοινωνικό ἐπίπεδο. Οἱ συνέπειες εἶναι παγκόσμιες. Δέν μποροῦμε νά δεχθῶμε ὅτι ὑπάρχουν «οἰκολογικές νησίδες», ὅπου μπορεῖ νά σωθεῖ τό μέρος ἀπό τό ὅλον. Ὅπως καί δέν μποροῦμε νά δεχθῶμε τήν ἄποψη πολλῶν νά σώσουν τό μέρος τῆς κτίσης ἀδιαφορῶντας γιά τό «ὅλον» καί τόν «πλησίον».

²¹ Τριώδιον, σ. 69 κ. ἔξ.

Ἡ ἐρμηνεία τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος εἶναι ἀδύνατον νά μελετηθεῖ ἐκτός τῆς θεολογίας τῆς παρακοῆς καί τῆς πτώσης τοῦ ἀνθρώπου. Σύμφωνα μέ τή χριστιανική διδασκαλία, αἰτία τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου εἶναι ἡ ἐλευθερία καί ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος μέ τήν πανσοφία του δημιουργεῖ τά πάντα «καλά λίαν», μέ σκοπό τή συμμετοχή τῆς δημιουργίας στή μακαριότητα τοῦ Δημιουργοῦ. Ἡ δημιουργία ἀποκτᾷ τήν ἀξία της μόνον ὡς ἔργο τοῦ Δημιουργοῦ καί ὅταν ἀναφέρεται στόν Θεό καί τόν ἄνθρωπο, πού εἶναι ἡ εἰκόνα Του στόν κόσμο. Μέσα στήν προβληματική αὐτή τό Φυσικό Περιβάλλον δέν μπορεῖ νά μελετηθεῖ ἔξω ἀπό τή σχέση του μέ τόν ἄνθρωπο καί τόν Θεό²².

Ἡ σχέση αὐτή ἀπαιτεῖ πρῶτα καί πάνω ἀπό ὅλα μιά σωστή κατανόηση τοῦ «τά σά ἐκ τῶν σῶν σοί προσφέρωμεν κατά πάντα καί διά πάντα». Δηλαδή ὁ σεβασμός στά ἀγαθά τῆς Φύσης ἀποτελεῖ καρπό ἀπόλαυσης τῆς ἀποκάλυψης τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος καί πάλι τά ἐναποθέτει στά χέρια τοῦ Θεοῦ. Μέ τήν προοπτική αὐτή, ἡ ἄσκηση, ὁ περιορισμός στήν «ἀναγκαῖα χρεία», δέν ταυτίζεται μέ τήν πειθαρχία σέ κάποιον Οἰκολογικό Πρόγραμμα μέ τή δημιουργία καθαρῶν προϊόντων φιλικῶν πρὸς τό περιβάλλον. Μέσα στίς διάφορες παρεμβάσεις τοῦ ἀνθρώπου ἀναζητεῖται ἡ γνήσια ἠθική ἀντιμετώπιση τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος μέ τήν ἀλλαγὴ τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στό Φυσικό Περιβάλλον.

Δίπλα στήν ἠθική του ἀνθρώπου συνυπάρχει καί ἡ ἠθική τοῦ Φυσικοῦ Περιβάλλοντος. Οἱ δύο αὐτές ἠθικές ἀντιλήψεις ἀναφέρονται σέ δύο ξεχωριστά ὑποκείμενα ἀδιάσπαστα μεταξύ τους. Πρέπει δέ νά ὑπογραμμισθεῖ ὅτι ἡ ἠθική τοῦ ἀνθρώπου προτάσσεται τῆς φύσης, ἀφοῦ τό ἔλλογο τοῦ ἀνθρώπου ἐπέβαλε τίς συνέπειες τῶν δικῶν του ἐπιλογῶν στό ἄλογο τῆς κτίσης. Ἡ μονόπλευρη ἀντίληψη τῆς ἠθικῆς ὀδηγεῖ καί στήν μονόπλευρη ἀντίληψη στήν ἀντιμετώπιση τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος. Ὁ ἄνθρωπος ἀπειλεῖται ἀπό τόν θάνατο. Κάτω ἀπό τήν ἀπειλή αὐτή προσπαθεῖ νά ἀποκτήσει ἀγαθά πού θά τοῦ προσφέρουν ἀσφάλεια καί εὐτυχία. Αὐτό σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐγκλωβίζεται στό δικό του «ἐγώ» –στήν «αὐτοειδωλοποίησή» του, κατά τόν Ἅγιο Ἀνδρέα τῆς Κρήτης–, πού τελικά σημαίνει τόν ἀποκλεισμό του ἀπό τήν ἴδια τήν κοινωνία. Διακόπτει τίς σχέσεις του μέ τόν Θεό καί τόν πλησίον του, ἀφοῦ σύμφωνα μέ τήν πατερική σκέψη κανείς δέν μπορεῖ νά δεῖ τόν Θεό ἂν δέν περάσει πρῶτα ἀπό τόν πλησίον. Ἔτσι, ὀρθῶς τονίσθηκε ὅτι κάθε καταστρο-

²² Γιούλτσας, ὁ.π., σ. 13.

φή του Φυσικού Περιβάλλοντος θεωρείται «σοβαρωτάτη άμαρτία»²³. Πρόκειται περί μιά νέας ήθικης, ή όποία πρέπει νά διδαχθεί στους πιστούς τής κάθε ένορίας. Οί πιστοί πρέπει νά ευαισθητοποιηθούν και νά ένστερνωστούν τό άνάλογο ήθος. Για τόν λόγο αυτόν και ή Έκκλησία έχει καθήκον νά ύποβοηθήσει τούς πιστούς: «τόσον ή λειτουργική όσον και ή άσκητική παράδοσις τής Έκκλησίας»²⁴.

Ποιά είναι, όμως, ή σχέση του μέρους μέ τό όλον; Έδω ισχύει ό λόγος του άποστολού Παύλου –μέ κάποια άλλαγή– για τίς ξριδες που ύπάρχον στήν Κόρινθο: «Θέλω νά πώ ότι ό καθένας σās λέγει κάτι διαφορετικό. Ό ένας λέει: “Εγώ είμαι του Παύλου”, ό άλλος: “Εγώ είμαι του Άπολλώ”, ένας άλλος: “Εγώ είμαι του Κηφά” και κάποιος άλλος: “Εγώ είμαι του Χριστού”. Διαμοιράστηκε, λοιπόν, ό Χριστός;» (Α΄ Κορ., 1,12). Θα μπορούσαμε νά πούμε: «Εγώ είμαι για τήν καρέτα-καρέτα, εγώ για τή λευκή άρκτο, εγώ για τούς ίχθεϊς, εγώ για τά πτηνά. “Μεμέρισται” τό Φυσικό Περιβάλλον;». Η άπάντηση είναι άρνητική. Η θεολογία τής όρθόδοξης Έκκλησίας πιστεύει ότι, έν άφαιρεθεί ένα κομμάτι από τόν κόσμο, καταστρέφεται ή όλότητα τής Δημιουργίας. Ό Θεός δημιούργησε τήν οικουμένη ως ένα ένιαίο σύνολο. Είναι άναντικατάστατη ή συνεισφορά κάθε μέρους στή συμπλήρωση τής όλότητας. Τά «μέρη ύπάρχουν στήν όλότητα τής φύσης και ή όλότητα τής φύσης στά μέρη» (PG, 91, 1189D), γράφει ό άγιος Μάξιμος ό Όμολογητής²⁵. Η σύνδεση, αλλά και ή διαφορά όλων των μερών του φυσικού περιβάλλοντος άναδεικνύουν τήν άρμονική σχέση των πάντων σε μία ένότητα, όπου επιβεβαιώνεται πλήρως ό όρος τής Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου στή Χαλκηδόνα (451 μ.Χ.). Δηλαδή, στήν ένότητα τής φύσης

²³ Στο Μήνυμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου (31.03.1992) σημειώνεται χαρακτηριστικά: «Η Όρθόδοξη Έκκλησία έχει πολλούς λόγους νά θεωρεί τό ζήτημα τής προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος ως έξαιρετικώς σοβαρόν και έπείγον. Οί λόγοι διά τό τοιούτον έντονον ένδιαφέρον ήμών διά τήν προστασίαν του φυσικού περιβάλλοντος είναι βαθυτάτως λόγοι θεολογικοί, τουτέστιν λόγοι πίστεως, και λόγοι ποιμαντικοί ήτοι λόγοι ευαισθησίας προς τόν κόσμον και τήν έν αυτό άποστολήν και διακονίαν τής Έκκλησίας. Δι΄ ήμās κάθε καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος υπό του ανθρώπου άποτελεί προσβολήν κατά του Δημιουργού και προξενεί θλίψιν, έν δε τώ μέτρō καθ΄ ό ευθυνόμεθα οί άνθρωποι δι΄ αυτό, επιβάλλει εις πάντας ήμās μετάνοια. Διά τόν λόγον τούτον κάθε έγέργεια του ανθρώπου άποτελούσα εις τήν καταστροφήν του φυσικού περιβάλλοντος δέον νά θεωρηται ως σοβαρωτάτη άμαρτία [...]».

²⁴ Χαρακτηριστικά ό άγιος Συμεών ό Νέος Θεολόγος σημειώνει: «Εμοί δοκεϊ κόσμον ώραϊσμένον είναι τήν Έκκλησίαν Χριστού και αυτόν (...) τόν άνθρωπον, έν τō κατοικείν λέγεται και έμπεριπατείν τόν Θεόν και τās άκτίνας των χαρισμάτων αυτού φαιδράς, ως ήλιος δικαιοσύνης ών, καταπέμπει». Λόγοι Ηθικοί Α΄, Sources Chretiennes 122, σ. 236.

²⁵ Βλ. Κωνσταντίνου Ζάχου, Η χαμένη οικειότητα: ή οικολογική κρίση υπό τό φως τής σκέψης του Άγιου Μάξιμου του Όμολογητή, έκδ. Έλλα, Λάρισα 1998.

διασώζονται οί διαφορές τῶν μερῶν καί τῶν ὑποστάσεων «*ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀχωρίστως, ἀδιαιρέτως*» (χωρίς νά συγγέονται, χωρίς νά μεταβάλλονται, χωρίς νά μερίζονται καί χωρίς νά διαιροῦνται).

Κανένα τμήμα τοῦ κόσμου δέν μπορεῖ νά νοηθεῖ ἀπό μόνο του χωρίς τί σχέση του πρὸς τό ὅλον. Ἡ δημιουργία καί ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου εἶναι προσωπική ἐν κοινωμία. «*Ἄς γνωρίζουμε*», γράφει ὁ Ἀββᾶς Μακάριος, «*ὅτι ὀλοκληρῆ ἢ κτίσις οἰκονομεῖται ἀπὸ τόν ἴδιο τόν Θεό. Αὐτός ἐποίησε τόν οὐρανόν, τή γῆ, τά ζῶα, τά ἐρπετά, τά θηρία, τά ὅποια μποροῦμε νά βλέπουμε, ἀλλά ἀγνοοῦμε τόν ἀριθμό τους. Ποῖός ἀνθρώπος ἀραγε μπορεῖ νά γνωρίζει περισσότερα ἀπὸ τόν ἴδιο τόν Δημιουργό;*» (PG, 34, 561).

Ὁ προορισμός τῆς δημιουργίας συνδέεται ἄμεσα μέ τήν Ἐκκλησία, ὅπου ἡ φύση βρίσκει τό πραγματικό της νόημα. Τό τριαδολογικό δόγμα τῆς Ἐκκλησίας μας ἀποτελεῖ τό κατ' ἐξοχίαν κοινωνικό δόγμα. Ἡ συνύπαρξη τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος μᾶς μεταφέρει στή συνύπαρξη τοῦ ἀνθρώπου στήν κοινωνία, ἀλλά καί στό Φυσικό Περιβάλλον. Καθώς ἡ ἐκδίλωση αὐτή δέν εἶναι ἐκδίλωση ἀνάγκης ἀλλά ὀλοκλήρωση, ἔτσι καί ἡ συνύπαρξη τοῦ ἀνθρώπου μέ τί φύση εἶναι ἐκδίλωση ἀνιδιοτελοῦς ἀγάπης. Ὅλη ἡ φύση, ὅλος ὁ κόσμος γίνεται δεκτός καί ἀγιάζεται ἀπὸ τόν ἴδιο τόν Δημιουργό. Χρόνος καί ὕλη ἀνάγονται στόν Θεό, ὁ ὁποῖος ἤλθε στόν κόσμο «*γιά νά γεμίσει μέ τήν παρουσία του τό σύμπαν*» (Εφεσ., 4, 10).

Κάθε παρέμβαση τοῦ ἀνθρώπου στή φύση ἀποτελεῖ καί μία ὕβρη στόν Δημιουργό. Γιατί ὁ μόνος φυσικός «*ἰδιοκτίτης*», πού δικαιούται αὐτό τόν τίτλο, εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Δημιουργός. Ὅπως γράφει καί ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὁ Θεός δέν βρέχει μόνο γιά τό χωράφι σου καί ἀφήνει ἔξω το χωράφι τοῦ ἁμαρτωλοῦ: «*Ἄς μμηθοῦμε τόν νόμο τοῦ Θεοῦ, τόν καλύτερο καί τόν δικαιοτέρο, ὁ ὁποῖος βρέχει καί γιά τούς δικαίους καί γιά τούς ἁμαρτωλούς, καί ἀνατέλλει γιά ὅλους κατὰ παρόμοιο τρόπο τόν ἥλιο*» (PG, 35, 8890).

«**Οὐδέν ποιῆσαι ἀπόβλητον [...]**»²⁶

Τό Μήνυμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως γιά τήν καθιέρωση τῆς 1ης Σεπτεμβρίου ὡς ἡμέρας προσευχῆς σέ πανορθόδοξο ἐπίπεδο, δίδει ἀπάντηση σέ ἓνα διέξοδο στό οικολογικό ἀδιέξοδο τῆς ἐποχῆς μας καί ἔρχεται νά ἀποκαταστήσει μιὰ γιά πάντα τί θέση τῆς Ὁρθοδοξίας

²⁶ Τάξις Γνωμένη ὅταν συμβῆ τί μαρόν ἢ ἀκάθαρτον προσφάτως ἐμπεισῆν εἰς ἀγγειον οἴνου, ἐλαίου ἢ μέλιτος ἢ ἄλλου τινός, *Μικρόν Εὐχολόγιον*, Ἀθήνα 1984, σσ. 309-310.

ἀπέναντι στην οικολογική κρίση. Ἡ πρόταση ἑνός «ἀσκητικού πολιτισμοῦ»²⁷, στὸν ὁποῖο καλεῖται νὰ ἐπανεέλθει ὁ σημερινός ἄνθρωπος εἶναι μιά ἀκόμη ἐπιβεβαίωση ὅτι τὸ οικολογικὸ πρόβλημα, ὅπως καὶ κάθε ἄλλο κοινωνικὸ πρόβλημα, στὸ βάθος του παραμένει νὰ εἶναι καὶ πρόβλημα πνευματικὸ²⁸. Ἀσφαλῶς τὸ οικολογικὸ δὲν μπορεῖ νὰ παραμείνει μόνο στὴν ἀπλή θέαση τῶν γεγονότων ἢ μιᾶς ἀντίληψης τοῦ «slow living»! Ἡ ἀσκητικὴ χρῆσις τοῦ κόσμου παρακινεῖ τὸν ἄνθρωπο σὲ μιά δοξολογικὴ κατανόησίν του. Δὲν ὑπάρχει ἀπόβλητο (κοινῶς σκουπίδι) στὴν ὀρθόδοξη χριστιανικὴ ἀντίληψη γιὰ τὸν κόσμο, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι αὐτὸ τηρεῖται στίς ἡμέρες μας. Ἡ στέρηση πολλὰς φορὲς μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀπόλαυση τῆς ἀποκάλυψης τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος καὶ πάλι τὸν ἐναποθέτει στὰ χέρια τοῦ Θεοῦ. Μὲ τὴν προοπτικὴ αὐτὴ, ἡ ἀσκηση, ὁ περιορισμὸς στὴν «ἀναγκαῖα χρῆσις» κατὰ τὸν ἅγιό Συμεῶν τὸν Νέο Θεολόγο, δὲν ταυτίζεται μὲ τὴν πειθαρχία σὲ κάποιον οικολογικὸ διατροφικὸ πρόγραμμα, ἀλλὰ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς αὐτογνωσίας καὶ θεογνωσίας.

Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία δὲν ταυτίζεται μὲ κανένα οικολογικὸ κίνημα ἢ περιβαλλοντικὴ ὁργάνωση: *«Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία εἶναι ἡ Ἐκκλησία καὶ ἀποτελεῖ παρουσία καὶ μαρτυρία ἑνός συγκεκριμένου τρόπου ὑπάρξεως [...] μὲ τὴ φύση καὶ τὸν ἄνθρωπο»*²⁹.

Κάθε ζῆλος γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ περιβάλλοντος χωρὶς γνώση καὶ ἐπίγνωση εἶναι ρισκοκίνδυνος. Ἐξίσου ρισκοκίνδυνη εἶναι καὶ ἡ θεολογικὴ στάση ἀπέναντι στὴν προστασία τοῦ Φυσικοῦ Περιβάλλοντος. Ἡ σωτηρία τοῦ περιβάλλοντος δὲν μπορεῖ νὰ ἔλθῃ μέσα ἀπὸ ἰδεολογίες. Κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιλύσει τὸ οικολογικὸ πρόβλημα μὲ «ἐπιστημονικὰ τρῖκ» ἢ οικολογικὲς νησίδες. Ὅπως καὶ ἀντιθέτως δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ θεολογικὰ μιά «δίκαιη ἢ ἀδίκη οικολογία». Ὁ ἀγρότης πού ὑπερπαραγάγει ἀθέμιτα καὶ βιάζει τὸ περιβάλλον, βιάζει καὶ τὸ πρόσωπο τοῦ ἴδιου τοῦ Δημιουργοῦ. Κάθε βιασμένη παρεμβάση τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στὴ φύση εἶναι καὶ μιά ὕβρις ἀπέναντι στὸν ἴδιο τὸν Δημι-

²⁷ Βλ. Ἀπόστολου Νικολαΐδη, «Ἡ ἀσκηση ὡς πρόταση οικολογικῆς διεξόδου», *Περιοδικὸ Κοινωνία*, 1(1989)75-85. Πρβλ. Ἡ ἀσκηση στὴ ζωὴ μας, *Περιοδικὸ Συναξη*, 53(1995).

²⁸ *«Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, προτείνεται, νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴ τῶν ἀνθρώπων στὸ ὀρθόδοξο εὐχαριστιακὸ καὶ ἀσκητικὸ ἥθος, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ τὸ ἐπισημασμένον τῆς σχέσεως τῆς Ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας πρὸς τὴ φύση. Οἱ Ἐκκλησιᾶς θὰ πρέπει νὰ προβάλλουν διαρκῶς στοὺς πιστοὺς των, ἀλλὰ καὶ στὸν κόσμον γενικὰ, αὐτὸν τὸν ἀπλό, δίκαιο ἀλλὰ καὶ ὀλοκληρωμένο τρόπο ζωῆς. Ἡ ἀνθρωπότητα ἔχει ἀνάγκη ἑνός ἀπλουστεροῦ τρόπου ζωῆς, μιᾶς νέας ἀσκητικῆς, χάρις τῆς δημιουργίας»*. Ἀπὸ τὸ Μήνυμα τῶν Προκαθημένων τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, τὸ 1992.

²⁹ Ἀπὸ τὰ Πορίσματα τοῦ Πανορθόδοξου Συνεδρίου γιὰ τὸ Φυσικὸ Περιβάλλον στὴν Ὀρθόδοξο Ἀκαδημία Κρήτης, τὸ 1992.

ουργό. Διότι ο μόνος φυσικός «ιδιοκτήτης», που δικαιούται τον χαρακτηρισμό αυτόν είναι ο ίδιος ο Δημιουργός. «*Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς*»³⁰. Καί ὅπως γράφει ὁ Ἰγνάτιος, στὴν *Πρὸς Πολύκαρπον* Ἐπιστολή του «*Χριστιανὸς ἐξουσίαν οὐκ ἔχει ἀλλὰ Θεῶ σχολάζει*». Κι ὅπως πολὺ χαρακτηριστικά ἔλεγε ὁ ἅγιος Βαρσανούφιος, ὁ Θεὸς δὲν βρέχει μόνο γιὰ τὸ χωράφι σου καὶ ἀφήνει ἕξω τὸ χωράφι τοῦ Ἑβραίου. Ὁ Θεὸς εἶναι φιλόανθρωπος καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Κι αὐτὸ φαίνεται καθαρὰ στὴν εὐχή τοῦ Βαπτίσματος: «*Σέ ὑμνεῖ ἥλιος, σέ δοξάζει σελήνη, σοὶ ὑπακούει τὸ φῶς, σέ φρίττουσιν ἄβυσσοι, σοὶ δουλεύουσιν αἱ πηγαὶ [...]. Σὺ πρὸς ἀναπνοάς τὸν ἀέρα ἐξέχεας. Ἀγγελικαὶ δυνάμεις σοὶ λειτουργοῦσαν, οἱ τῶν Ἀρχαγγέλων χοροὶ σέ προσκυνοῦσι, τὰ πολυόμματα Χερουβεὶμ, καὶ τὰ ἐξαπτέρυγα Σεραφίμ, κύκλω ἐστῶτα, καὶ περιπττάμενα, φόβω τῆς ἀπροσίτου σου δόξης κατακαλύπτεται*»³¹.

Ἡ χριστιανικὴ πίστη θέτει ὡς βάση γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ Φυσικοῦ Περιβάλλοντος τὴν ἐμπειρία, τὴν ἴδια τὴ ζωὴ. Τὸ ἀσκητικὸ φρόνημα καὶ ὁ λιτὸς βίος τοῦ ἀνθρώπου, κοινῶς ἢ νηστεία, εἶναι ἓνας αἰώνιος σεβασμὸς ἀπέναντι στὴ φύση καὶ τὸν ἀνθρώπο³². Ἡ Ἐπιστήμη δὲν μπορεῖ νὰ κάνει τὰ πάντα μόνη της. Μπορεῖ νὰ βοηθήσει στὴ θεραπεία, ὅμως ἡ θεραπεία αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ ἔχει ὡς στόχο τὴν καλύτερη ἐπικοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεό, τὸν κόσμο καὶ τὸν συνάνθρωπο³³.

Ἡ Κτίσις περιλαμβάνει τὴν ὕλη, τὸ χῶμα, τὰ φυτὰ κ.λπ., καὶ ὅπως τονίζει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ἡ Δημιουργία δὲν πρέπει νὰ νοηθεῖ «*ἐν τόπω ἀλλ' οὐσίᾳ*»³⁴. Ἄν ἀφαιρεθεῖ ἓνα κομμάτι τοῦ κόσμου, καταστρέφεται τὸ σύνολο. Δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν ἀπόβλητα στὴ ζωὴ τοῦ Χριστιανοῦ! Ὁ Θεὸς δημιούργησε τὴν οἰκουμένη ὡς ἓνα ἐνιαῖο σύνολο. Ἡ προστασία τῆς φύσης δὲν σημαίνει ἀπο-

³⁰ *Ψαλμός*, 24, 1.

³¹ *Μικρὸν Εὐχολόγιον*, ὁ.π., σ. 72.

³² Βλ. τὸ σχετικὸ κείμενο τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας στὴν Κρήτη, μὲ θέμα «*Ἡ σπουδαιότης τῆς νηστείας καὶ ἡ τήρησις αὐτῆς σήμερον*». Πρβλ. Δρ Ἥλια Μαζοκοπάκη, *Μοναστικὴ Διατροφικὴ Συμπεριφορὰ καὶ Ψυχοσωματικὴ Ὑγεία-Μακροβιότητα*, ἐκδ. Προσδοκία, Χανιά, 2023. Δημήτρης Κουρέτας κ.ἄ., *Διαλειμματικὴ νηστεία καὶ ἀποφυγὴ νόσων*, ἐκδ. Ἄρμος, Ἀθήνα 2019. Πρβλ. Κωνσταντίνου Ζορμπά, *Νηστεύσωμεν νηστείαν δεκτὴν...καὶ τὸ «εὐ-ἐπιχειρεῖν»*, *Χανιώτικα Νέα*, 19 Μαρτίου 2024, σ. 20.

³³ «*Τὰ δικαιώματα τοῦ Θεοῦ διδασκόμενα καὶ γνωριζόμενα θεοφιλῶς*», τονίζει στὸ Μήνυμά του ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Βαρθολομαῖος Α', τὸ 1993, «*καθιστοῦν τοὺς ἀνθρώπους ἀδελφούς καὶ κοινωνοὺς μεταξύ των καὶ δι' εὐχαριστιακῆς χρήσεως τοῦ κόσμου, κοινωνοὺς καὶ τῆς ἀπίρου ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅχι καταναλωτὰς, ὡς τοὺς ἐδίδαξεν ὁ ἄθεος ἀνθρωπισμὸς ἢ ἡ σύγχρονος εὐδαιμονικὴ ἀγeloποιήσις διὰ τῆς προόδου τῆς τεχνολογίας*».

³⁴ *P.G.*, 94:853. Πρβλ. *Sources Chretiennes*, 96(1963) σ. 217.

χώρηση από τόν κόσμο. Σημαίνει αναθεώρηση τῆς νοοτροπίας σε ὅ,τι ἔχει σχέση μέ τόν κόσμο, σημαίνει ἔμπνευση ἀπό τό ἔργο τῶν Πατέρων καί νά μοιραστοῦμε τούς καρπούς τῆς λατρείας μας. Ἀπό τί στιγμή πού μπορεῖ νά υπάρξει ἐκκλησιαστική συνείδηση, μπορεῖ καί νά συνυπάρξει καί οἰκολογική συνείδηση³⁵.

Ἡ Ἐνορία πρέπει νά ξαναγίνει τό ἐργαστήρι τῆς οἰκολογικῆς συνείδησης τῶν νέων³⁶ καί ἀσφαλῶς θά πρέπει νά δοῦμε τά οἰκολογικά προβλήματα στήν Ἐνορία μας μέσα σέ πνεῦμα συνεργασίας μεταξύ κληρικῶν καί λαϊκῶν. Ἡ ὀρθόδοξη χριστιανική ἀγωγή εἶναι ὑπόθεση βιωματική καί μπορεῖ νά συνεργασθεῖ ἄμεσα στό οἰκολογικό πρόβλημα μέ τήν αἰσθητική ἀγωγή. Σήμερα, ὅσο ποτέ ἄλλοτε, ἀμβλύνεται ἡ αἴσθηση τοῦ κάλλους καί ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται τόσο κοντά στό ἄσχημο καί τό ἀειδές, πού καταντᾶ ἀηδές. Ὅταν ὁ κόσμος ἐκκλησιάζεται, ὠραῖζεται καί γίνεται ὀλόκληρος Ἐκκλησία. Χαρακτηριστικά ὁ ἅγιος Συμεὼν ὁ Νέος Θεολόγος σημειώνει: «Ἐμοὶ δοκεῖ κόσμον ὠραῖσμένον εἶναι τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ καὶ αὐτόν [...] τὸν ἄνθρωπον, ἐν ᾧ κατοικεῖν λέγεται καὶ ἐμπεριπατεῖν τὸν Θεόν καὶ τὰς ἀκτῖνας τῶν χαρισμάτων αὐτοῦ φαιδράς, ὡς ἥλιος δικαιοσύνης ὢν, καταπέμπειν»³⁷.

³⁵ Σέ ἄρθρο του ὁ μακαριστός Μητροπολίτης Κισάμου καί Σελίνου κυρός Εἰρηναῖος γράφει γιά τί σημερινή οἰκολογική συνείδηση τά ἔξῃς: «μιά τέτοια ἀναστάσιμη ἡμέρα νεαρός ἀγρότης βαστοῦσε τὴν ψεκαστῆρα καὶ ψέκαζε τίς ἀνθισμένες μαργαρίτες στό χωράφι του. Τό χωράφι του δὲν ἦταν οὔτε ἀμπέλι, οὔτε περβόλι. Ἦταν μιά ἀγριοπλαγιά μέ ἀρκαὶ ἐλαιόδενδρα καὶ ὁ νεαρός ἀγρότης βιάστηκε πρῶι-πρῶι νά τίς δολοφονήσει μέ τό Ἰραμοξόν' τῆς ψεκαστῆρας του. Κι εἶναι φοβερό το θέαμα νά περνᾷς τὴν ἀνοιξη ἀπὸ τοὺς ἀγρούς καὶ νά βλέπεις δίπλα στό λουλουδένιο πράσινο, τό χαλκόμαυρο, τό πένθιμο νεκροταφεῖο τῶν δολοφονημένων λουλουδιῶν. Ὡ Χριστέ μου τί θά ἄγεις γι' αὐτὴ τὴ δολοφονία. Δὲν θά ξανάλεγες τό φοβερό σου λόγο Ἰγενεά πονηρὰ καὶ μοιχαλῖς, ἕως πότε...". Τά κρίνα τοῦ ἀγροῦ δολοφονοῦνται (μέ...ψεκαστῆρες)», Ἐφημερίδα Χανιώτικα Νέα, 7.5.1992, σ. 12.

³⁶ Βλ. π. Γεωργίου Τσέτσπ, «Ἡ συνειδητοποίηση τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος στήν Ἐνορία», Περιοδικό Ἀπόστολος Βαρνάβας, Λευκωσία, 1995. Ὡς πρακτικά μέτρα στή μελέτη αὐτὴ ἀναφέρονται καί τά ἔξῃς:

- 1) Κηρύγματα μέ ἀναφορὰ στίς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου μέ τὴ φύση σέ τακτές ἡμέρες καὶ ἑορτές.
- 2) Νά καταγιθῆι ἀπὸ τί λειτουργικὴ ζωὴ τῆς ἐνορίας κάθε τί πού ἔχει βλαβερές παρενέργειες καὶ συμβάλλει στή ρύπανση τοῦ περιβάλλοντος (π.χ. συνθετικὸ θυμίαμα).
- 3) Χρήση φυσικῶν ὑφασμάτων γιά τὴν κατασκευὴ ἱερῶν ἀμφίων καὶ λειτουργικῶν καλυμμάτων.
- 4) Ὅργάνωση ἐιδικῶν σεμιναρίων ἀπὸ ἐιδικούς γιά τὴν εὐαίσθητοποίηση τῶν πιστῶν.
- 5) Χρήση ὑλικῶν στή γραμματειακὴ ὑποστήριξη πού θά λαμβάνει ὑπόψη της τά οἰκολογικὰ κριτήρια.
- 6) Τέλος, ἐιδικές κατηχητικὲς καὶ ἐπιμορφωτικὲς συνάξεις μέ ἀναφορὰ σέ ὅλα τα βιβλικὰ καὶ πατερικὰ χωρία πού ἀναφέρονται στή σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τό Φυσικὸ Περιβάλλον.

³⁷ «Λόγοι Ἠθικοί» Α', Sources Chretiennes 122, σ. 236. Πρβλ. Ἀνέστη Κεσελόπουλου, «Ὁ ἐκκλησιασμός τοῦ κόσμου», στό Ἄνθρωπος καὶ Φυσικὸ Περιβάλλον, Θεσσαλονίκη, 1989, σ. 202.

Συμπερασματικά

Ἡ σημασία τῆς διατήρησης τῆς βιοποικιλότητας, ὁ λιτός βίος, ἡ ἐξοικονόμηση τῶν πόρων, ἡ ἀξιοποίηση τῶν ἥπιων μορφῶν ἐνέργειας μέ σεβασμό στό περιβάλλον καί τόν ἄνθρωπο, ἡ ἀπομάκρυνση ἀπό τοῦς ὑδρογονάνθρακες καί ἡ λίξη τῆς περιόδου τῆς **ἀπληστίας**³⁸ μποροῦν νά ἀποτελέσουν εὐκαιρία ὄχι μόνο γιά τό περιβάλλον, πού τό ἔχει ἐπειγόντως ἀνάγκη, ἀλλά καί γιά τήν κοινωνική μας ὠρίμανση, σέ διεθνές ἐπίπεδο, ἀμβλύνοντας ἐντάσεις, ἀρκεῖ νά προαχθοῦν οἱ ἀρχές τῆς ἀλληλεγγύης καί τῆς συμπόρευσης/συνεργασίας ἀπό τή γειτονιά, τό χωριό, τόν Δῆμο, τήν περιφέρεια καί εὐρύτερα, κάνοντας μία «πράσινη ἐπανάσταση», διότι, ὅπως ἄλλωστε τονίζει καί ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαῖος, «*Ἡ προστασία τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος εἶναι εὐθύνη ὅλων τῶν κατοίκων τῆς γῆς*»^{39, 40}.

Ἡ ἀνθρωπότητα βρίσκεται σέ μία «λεωφόρο πρὸς τήν κλιματική κόλαση», προειδοποίησε ὁ Antonio Guterres, Γενικός Γραμματέας τοῦ Ὄργανισμοῦ Ἠνωμένων Ἐθνῶν, λέγοντας ὅτι ὁ ἀγώνας γιά ἓναν βιώσιμο πλανήτη θά χαθεῖ ἢ θά κερδηθεῖ ΜΟΝΟ ἓαν ὑπάρξει συνεργασία.

Ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο οἱ ἄνθρωποι ἀντιμετωπίζουμε τή Δημιουργία εἶναι μιά ἀντανάκλαση τοῦ τρόπου μέ τόν ὁποῖο προσεύχονται στόν Δημιουργό. Ὡς ἀποτέλεσμα, εἶναι ἐπείγον γιά τοῦς ἀνθρώπους νά σεβαστοῦν τήν ἱερότητα τῆς φύσης. Παρομοίως, ἡ Ἐκκλησία πρέπει νά ἀναπτύξει μιά οἰκολογική θεολογία τῆς «οἰκολογικῆς διαχείρισης» καί τῆς «οἰκολογικῆς ἠθικῆς», τοῦ «εὐ-ἐπιχειρεῖν» ἢ τοῦ «προφητικῶς ἐπιχειρεῖν» προωθώντας μιά ἀρμονική σχέση μεταξύ ἀνθρωπότητας καί δημιουργίας. Ἡ περιβαλλοντική ἠθική εἶναι ἀναπόσπαστο μέρος τῆς θεολογίας, ἐνῶ ἡ ἐπιβίωση τῆς γῆς παρέχει στήν ἀνθρωπότητα μιά κοινή βάση γιά οἰκολογική ἐνότητα καί ἓναν διάλογο ἐμπιστοσύνης καί ἀλήθειας. Σύμφωνα μέ τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Βαρθολομαῖο, εἶναι ἐπείγον οἱ ἄνθρωποι νά μετατρέψουν τόν τρόπο σκέψης καί ζωῆς τους ἀπό ἀλαζονεία καί ἐγωισμό σέ ἀλτρουισμό καί στό εὐχαριστιακό πνεῦμα.

³⁸ Athena Peralta and Rogate R. Mshana, "The Greed Line: Tool for a Just Economy", *World Council of Churches Publications*, Geneva, Switzerland, January 2016.

³⁹ Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, *Ὁρθοδοξία καί Περιβάλλον*: <https://ec-patr.org/category/eidika-themata-docs/perivallon-docs/>

⁴⁰ «*Ὁ Πράσινος Πατριάρχης*», Becket Films, 2009: <https://www.youtube.com/watch?v=9SRztcw7XcQ> (Ντοκιμαντέρ πού προβλήθηκε στό Διεθνές Ἐπιστημονικό Συνέδριο γιά τίς Ἐφαρμογές τῶν Ἀνανεώσιμων Πηγῶν Ἐνέργειας, στό Κέντρο Ἀρχιτεκτονικῆς τῆς Μεσογείου στή Χανιά στίς 2 Σεπτεμβρίου 2009).

Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, μέσῳ τῶν οἰκολογικῶν πρωτοβουλιῶν τοῦ σημερινοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχῆ Βαρθολομαίου Α΄, ὑπενθύμισε σέ ὄλους τοὺς πιστοὺς ἀνθρώπους τὴν εὐθύνη τους νά διατηροῦν καί νά σέβονται τὴν ἀκεραιότητα τῆς δημιουργίας. Ἡ ζωὴ τῆς γῆς εἶναι ἐξίσου σημαντικὴ μέ τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων. Οἱ ἄνθρωποι εἶναι προικισμένοι μέ ἐλευθερία, ἀλλά καί μέ εὐθύνη νά μειώσουν τὴ ζημιὰ τῶν πράξεών τους στό Φυσικὸ Περιβάλλον. Ὡς ἀποτέλεσμα, ἔχει παρατηρηθεῖ ὅτι ἡ περιβαλλοντικὴ καί ἡ κοινωνικὴ δικαιοσύνη πρέπει νά συμβαδίζουν, καθὼς εἶναι ἀδύνατο νά διαχωριστοῦν. Ὁμοίως, δέν εἶναι δυνατόν νά χωρίσουμε τό εὐαγγέλιο τῆς ἀγάπης ἀπὸ τό εὐαγγέλιο τῆς δικαιοσύνης, τῆς εἰρήνης, τῆς ἀγάπης καί τῆς συμφιλίωσης, ἐκφράζοντας τὴν ἀλληλεγγύη στοὺς φτωχοὺς.⁴¹ Ἔτσι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι πρέπει νά ἔχουν ἴση πρόσβαση σέ καθαρό νερό καί φαγητό. Ἡ ἀγάπη καί ἡ δικαιοσύνη ἀποτελοῦν θεμελιώδεις ἀρχές τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ.

Οἱ Χριστιανοὶ καλοῦνται νά ἀκούσουν τὴ φωνὴ τῆς ταλαιπωρημένης δημιουργίας, προχωρώντας πρὸς τὴν πνευματικὴ ἀποκατάσταση τῆς διαλυμένης σχέσης μεταξύ ἀνθρώπου καί γῆς. Ἡ φύση δόθηκε στοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὸν Θεό μαζί μέ τὴν ἐντολή νά τὴν ὑπηρετοῦν καί νά τὴ διαφυλάξουν ὡς ἱερεῖς, φύλακες καί διαχειριστές.

Ἡ νέα κανονικότητα τοῦ πλανήτη ἄλλαξε. Βρισκόμαστε ἤδη ἐνώπιον μιᾶς νέας περιβαλλοντικῆς πραγματικότητας, ἀλλά τὴν ἴδια στιγμὴ θὰ πρέπει νά κτυπᾶ καθημερινὰ ὁ κώδωνας κινδύνου. Εἶναι ἡ τελευταία μας ἀφύπνιση, στὴν ὁποία ἡ Ἐκκλησία πρέπει καί μπορεῖ νά ἔχει ἄμεσο λόγο πρὸς πᾶσα κατεύθυνση⁴¹.

⁴¹ Οἰκολογικὲς δραστηριότητες ὑπάρχουν ἤδη τὶς τελευταῖες δεκαετίες τόσο σέ διαχριστιανικό ὅσο καί σέ διορθόδοξο ἐπίπεδο. Αναφέρουμε πρωτίστως τὶς περιβαλλοντικὲς δράσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τὶς δράσεις τοῦ Ἰνστιτούτου Θεολογίας καί Οἰκολογίας τῆς Ὁρθόδοξης Ἀκαδημίας Κρήτης, τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κισάμου καί Σελίνου καί, τελευταία, τὴν καθιέρωση τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ τῆς εὐαγγελίστριας τῆς Νέας Ἰωνίας Βόλου ὡς «πράσινης ἐνορίας» καί τὴν ἴδρυση τῆς πρώτης Ἐνεργειακῆς Κοινότητας μέ θρησκευτικὴ βάση, στὰ ὄρια τῆς τοπικῆς ἐπισκοπῆς στὴν περιοχὴ τοῦ Βόλου, μέ τὴν ἐπωνυμία «Κοινότητα Ἀνανεώσιμης Ἐνέργειας τῆς Περιφέρειας τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Δημητριάδος καί Ἄλμυροῦ».